

אנשי המשפט של אונורה דומייה

מדיף ריח של תאוות בצע; אלה מתהדרים בטוהר מידות וברום מעלות, ואלה מצביעים על התפלשות בעפר לרגליו של עגל הזהב, וסופקים כף בתדהמה כל אימת שהם פוגשים בעורך־דין ישרי.

פער כגון דא בין יומרה מקצועית ויוהרה אישית מחד, לבין התפיסה החברתית אנושית מאידך, הוא כר פורה לסאטירה. הסאטירה, איבחנו עוד אריסטו, הנה סוג של שירה המשקף את "פעולותיהם של אנשים נחותים". השרשרת הנמשכת של הסאטירה המערבית מאריסטופאנס ועד יונסקו מאפשרת להרחיב אבחנה זו ולראות בסאטירה בטוי של זעם ועוינות הממותן על ידי השנינות והמכוון כנגד מוסדות אנושיים ודרכי חשיבה אנושיות שנועדו למטרות נשגבות אך הפכו כלי שרת בידי כוחות הפוכים. ברי כי כמידת הציפיה ממוסד, ממסד או אליטה מסוימת, כך תגדל עוצמת האכזבה במקרה של אי מימוש. המהפכה הצרפתית שחרתה על דיגלה את עקרונות החרות השוויון והאחווה - כולם ביטויים של הצדק הרפובליקני - היתה הבטחה שנכזבה מזוית הראיה הרפובליקנית של המאה ה-19. דומייה מבכה על כך, ובסדרת הקריקטורות של המשפטים (LES GENS DE JUSTICE) שופט ומרשיע במשפט הסאטירה את משרתיו הבלתי ראויים של הצדק.

זהוים של משפטים עם הממסד הפוליטי והחברתי השליט של צרפת של אחרי המהפכה אינו מפתיע. הגם שאין אחידות דעים בין החוקרים לגבי הרכבו של המעמד המהפכני והגם שהמעמד הפוליטי החדש לא היה הומוגני גני מבחינה חברתית, עורכי־הדין היוו את המרכיב המעמדי הדומיננטי בפוליטיקה הלאומית והאזורים בצרפת בעשורים הראשונים של המאה ה-19. יתרה מכך, ההשוואה המתבקשת בין המהפכה האמריקנית והמהפכה הצרפתית הצביעה אף היא על מרכזיותם של משפטים במשטר רפובליקני חדש.

תומאס פיין מנביאי המהפכה האמריקאית, הצהיר כבר ב-1776 כי "IN AMERICA, THE LAW IS KING" וטוקוויל, שביקש ללמוד מן התהליך כים המתרחשים באמריקה על התהליכים שעשויים להתרחש בצרפת, איבחנו לאשורו כי:

"IT IS AT THE BAR OR AT THE BENCH THAT THE

האמנות היא סוג של רטוריקה

חברתית: הסמכות הפוליטית,

האליטות החברתיות

והמקצועיות כולן זקוקות

למסגרת תרבותית בתוכה הן

מגדירות את עצמן ומבטאות את

העקרונות עליהם בנוי כוחן

האמנות היא, סוג של רטוריקה חברתית: הסמכות הפוליטית, האליטות החברתיות והמקצועיות, כולן זקוקות למסגרת תרבותית בתוכה הן מגדירות את עצמן ומבטאות את העקרונות עליהם בנוי כוחן. במסגרת תרבותית זו באות לידי בטוי, כמוכון, גם האופוזיציה הפוליטית והביקורת החברתית. כמוכון זה, האמנות עשויה לשקף את יחסי הכוחות בין האידאולוגיה הרשמית לבין הפרספציה הפופולרית באופן בהיר וממצה יותר מזה שנמצא במסמכים ארכיוניים ובכתבי יד מלומדים.

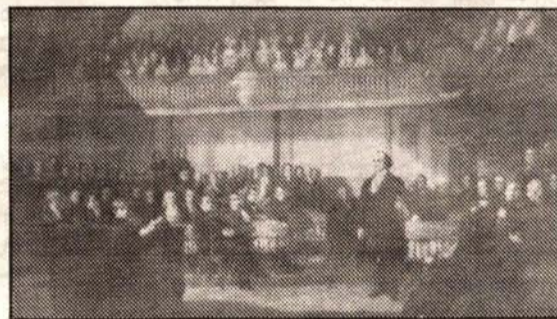
דימויו של העוסק במקצוע המשפטיים הוא דוגמא מובהקת ליחסי כוחות אלה. האידאולוגיה הרשמית של המקצוע שואפת תמיד להבליט את ניהוח היוקרה שבמרוץ אחרי הגלימה, ואילו הביקורת החברתית מדגישה כי הרץ

השתקפויות: המשפט בראי האמנות

מאת ד"ר ארנה בן נפתלי

ציור מס' 3

ציור מס' 2

ציור מס' 1

1 ד"ר בן־נפתלי היא סמנכ"ל לעניינים אקדמיים של המכללה למינהל ומרצה בבית הספר למשפטים.

2 דומייה (HONORE-VICTORIN DAUMIER) (1807-1879) נחשב לאחד מגדולי הסטיריקאים של כל הזמנים, ולאחד הפורים שבהם. ראה, למשל: C.F. Ramus, (ed.), Daumier: 120 Great Lithographs (Dover pub., 1978); C. Baudelaire, Some French Caricatures, in The Painter of Modern Life and Other Essays (G. Mayne, tras., Phaidon, 1964) 167

3 על הקשר בין כח וסמלים (POWER AND POMP) ראה לדוגמא: S. Wilentz, (ed.), Symbolism, Rituals and Politics Since the Middle Ages (U. Penn. Press, 1985).

4 השמוש בטקסט בבטוי 'המרוץ אחר הגלימה' מתכוון במשתמע להפנות לספר: לטרט ולסידרת הטלוויזיה בשם זה (PAPER CHASE), ומכאן גם לסדרות מודרניות יותר, כגון 'פרקליטי אל־איי' (L.A. LAW), שמסרי היוקרה ה"אפית" של שנות ה-80 המאוחרות הם ממאפייניהם הבולטים, ויש הטוענים שאף תרמו לגידול במספר הנרשמים לבתי־ס למשפטים בארה"ב. סיפת המשפט היא פארפרזה על אמרתו הידועה של פרנקלין.

5 אריסטו, על אמנות הפיוט (תרגום: מ. הק, ת"א, מחברות לספרות, תשכ"ב).

6 שנינות בפרוזה, או קריקטורה בציור, היא המדיום העיקרי בו משתמשת הסאטירה. נוכחות השנינות בתוך התוקפנות מסמלת, כפי שהצביע עוד פרויד, כי התחושות האלימות הן נשלטות, ומכאן, לגיטימיות.

7 סידרת המשפטים של דומייה מורכבת מ-39 קריקטורות שהופיעו

האליטה האמריקנית ששילהבה את הדמיון בחזונה ל"איחוד מושלם יותר" בנתה אותו על אמות משפט. אליטה זו היתה ברובה המכריע בעלת השכלה משפטית, וראתה במשפט את מרכז הכובד הפוליטי, האידיאי, והתרבותי בחברה החדשה

בימומן LE CHARIVARI בין 1843-1848. ראה למשל, J. Cain (ed.), Daumier Lawyers and Justice (Tabard press).

6 L. Hunt, Politics, Cultur and Class in the French Revolution (U. Calif, Press 1984), 149-179.

7 השוואה המתבקשת עוד מימי אלכסיס זה טוקוויל ואדמונד בורק, A. de Tocqueville, Democracy in America (Perennial Lib. 1988) E. Burke, Reflections on the Revolution in France (Chicago, 1955)

8 W. Weymore Story, (ed.) The Miscellaneous Writings of Joseph Story (Boston: Little, Brown 1852) 215

9 R.A. Ferguson, Law and Letters in American Culture (Harvard. U. Press 1984).

10 ציור מס' 1 צויר ב-1864 על ידי כריסטיאן שוסל (CHRISTIAN SCHUSSELE) וכותרתו:

An Imaginary Gathering: Washington Irving and His Literary Friends at Sunnyside.

ציור מס' 2, WEBSTER REPLYING TO HAYNE, צויר ב-1851 ע"י הילי (G.P.A. HEALY) הנאום עצמו נישא ב-1830, וטוקוויל, המופיע בגלריית האישים המאזינים, הגיע לאמריקה רק ב-1831. הכללתו של טוקוויל, שבא ללמוד את ראי הדמוקרטיה האמריקנית, בצויר, כמו גם של אישים אחרים שצוינו, מדגישה את מרכזיותו של המשפטן בשיטה הפוליטית ובמבנה החברתי-תרבותי של צפון אמריקה. בלשונו של טוקוויל:

"The government of the union depends almost entirely upon legal fictions; the union is an ideal nation, which exists, so to speak,

אכן, האליטה האמריקנית ששילבה את הרמיון בחזונה ל"איחוד מושלם יותר" (A MORE PERFECT UNION) בנתה אותו על אמות משפט. אליטה זו היתה ברובה המכריע בעלת השכלה משפטית, וראתה במשפט את מרכו הכובד הפוליטי, האידיאלי והתרבותי בחברה חדשה. בלשונו של אחד מאבות האומה האמריקנית, השופט סטורי (STORY), יעודו של הפרק ליט הוא לממש את

"THE SPLENDID VISION OF CICERO. DREAMING OVER THE MAJESTIC FRAGMENTS OF HIS PERFECT REPUBLIC" אתגר זה הצריך שליטה בספרות, בפילוסופיה, בהסטוריה ובמדינת המשפט, כפי שאלה נמצאים אצל קיקרו עצמו. תפיסה ניאוקלסית זו באה לידי ביטוי באיקונוגרפיה המשפטית האמריקנית, והיתה מקובלת על כל שכבות הצבור.

כך למשל, ציור מס' 1 מתאר אבטיפוס של מפגש של גדולי אנשי הרוח סופרים ומשוררים אמריקניים של אמצע המאה ה-19. שמונה מתוך חמישה עשר המשתתפים הם בעלי השכלה משפטית וביניהם אוליבר וונדרל הולמס, הנרי וודסוורת' לונגפלו, וויליאם פרסקוט וג'וזף פנדלטון קנדי. בציור מס' 2, אוצר לאומי אמריקני אחר, דניאל וובסטר, משיב לגנרל היין (HAYNE) בנאום קונסטיטוציוני בפני הקונגרס בזכות האיחוד האמריקני המושלם יותר, כאשר בגלרית המאזינים נמצאים גדולי הדור וביניהם ג'וזף קוינסי אדמס, ג'וזף סטורי, הנרי לונגפלו ואפילו אלכסיס דה טוקוויל.¹⁰

איך מקבילה צרפתית לדניאל וובסטר בקהילת המשפטנים של צרפת של אחרי המהפכה. הפרקליט נתפס כמי שניצל את המהפכה לקידום מעמדו תוך שהוא בוגד במטרותיה ובעקרונות הנותנים לגיטימציה לתביעתו למעמד וליוקרה. קידומו אינו אלא האתגן שמשלם לו הכח הפרטי תמורת היותו כלי שרת נאמן לאינטרסים של השיכבה השלטת.¹¹

שיכבה זו, באמצע המאה ה-19, היתה הבורגנות. סידרת הקריקטורות של אנשי המשפט של דומייה הופיעה ביומן הסאטירי LE CHARIVARI באמצע שנות ה-40 של המאה ה-19, בתקופת שלטונו של לואי פיליפ.¹² לואי פיליפ עולה לשלטון במהפיכת יולי 1830, כשמאחוריו תמיכת הבנקאות, ושנות שלטונו מתאפיינות בייצוב ובעיצוב מעמדה של הבורגנות בתוך ואקום של עקרונות ועקרונות מחוזן וממחויבות ערכית. מאפיינים אלה הם הנותנים כי מחר גיסא, כונתה מלכותו LE JUST MILLIEU - ביטוי המתאר את דרך הביניים בה בחר המלך שלא לעשות דבר ובלבד שלא להיקלע לסיטואציות מסוכנות - ומאידך גיסא, לא ניתן היה לסכם את שנות שלטונו אלא על שם החודש בו עלה המלך על כסאו.¹³ שלטון הבורגנות הוא כשלעצמו הזמנה מפתה לסאטירה על חייה מצד

המשתתף - מתבונן בקומדיה האנושית, במיוחד שעה שחוקי צנוורה אוסרים על סאטירה פוליטית ישירה.¹⁴ עולם המשפט, על בתי המשפט, הפקידים, השופטים, הפרקליטים והנוקקים לשרותיהם, משמש זירה מרכזית בעולם זה. התימה המשותפת לכל הקריקטורות שבסידרה אינה מתמצה רק במיקומו בבתי המשפט, בגלימות המזהות, בנקודת המבט של מצלמה נסתרת, ובטכניקה של האמן, אלא בעיקר ביחס של אנשי המשפט ל"קרנר תיחם", כפי שהוא עולה מתנועות גופם ומהבעותיהם.¹⁵ ה"פיסולוגיה" (PHYSIOLOGIE) של איש המשפט היא מכוערת: אין משפט צדק ודומייה וועם על כך.¹⁶

טוקוויל העריך שבין 1827 ו-1841 היחס שבין עבריינים לבין אזרחים עמד על מעל ל-20%, וכי מצב זה היה תוצאה של פער הולך וגובר בין עוני נפוץ לבין עושר מצטבר בידים פרטיות וצבוריות. זו התקופה בה ויקטור הוגו כותב את הגירסה הראשונה לעלובי החיים, ובציור מס' 3, דומייה מצייר בעצם את השופט במשפטו של ז'אן ול'אן: השופט, מרושן ומרווח בכסאו, אומר לנאשם הנדחף קדימה על ידי השוטר: "היית רעב, היית רעב, זו לא הצדקה... אני רעב כמעט כל יום ובכל זאת אינני הולך לגנוב".¹⁷

האטימות לעוני ולסבל האנושי מאפיינת את איש המשפט. יחד עם זאת, דומייה מאבחן בין שופטים לעורכי-דין ובמרבית המקרים מגלה יתר איפוק בדיוקנם של אלה הראשונים. ציור מס' 4 הוא דוגמא מובהקת לסיטואציה בה השופטים ממעטים לשפוט ומרבים לישון, שהרי אין לצפות שמי שהקי דיש את שנותיו להקשבה ללהג עורכי-הדין ולקידום קריירה ראויה באוירה של קנוניות, יגלה יותר מאשר סקפטיסיוס יגע - לא כל שכן התעניינות פתאומית בצדק. הרשע האמיתי, האשם האמיתי, קובע דומייה הוא עורך-הדין: עושק האלמנות והיתומים, והמרמה את חסרי המזל התולים בו את תקוותם האחרונה. ציור מס' 5 מבטא את לב ענינה של הסאטירה הזו בפער הבולט שבין יוהרתו המתנשאת של עורך-הדין לבין עושר ההבעה האנושית וחסרת היומרות של הזקוק לעזרה, הנדחה על ידי עורך-הדין משום שחסרה לו ההוכחה המרכזית, ההוכחה שהוא יכול לשלם את שכר הטייחה.

המשורר פול ולארי (PAUL VALERY) ראה בקריקטורות של דומייה סוג של חזרה ליום הדין. כבר במקורותינו מתרע הנביא על מחול המוות המוסרי של "ויקו למשפט והנה משפט, לצדקה והנה צדקה".¹⁸ לא פלא הוא כי משרתי הצדק של דומייה אינם נתפסים כראויים להערכה ציבורית וכי, כעולה בציור מס' 6, לא נותר לו, לעורך-הדין "איך-כמוני", אלא לקרוא בהנאה את דברי השבח על עצמו אשר חיבר הוא עצמו.

נותרת השאלה מדוע בוחרים עורכי-דין כה רבים לקשט את קירות משרדיהם בכבואה המכוערת של עמיתיהם כפי שזו עולה באמנותו של דומייה?

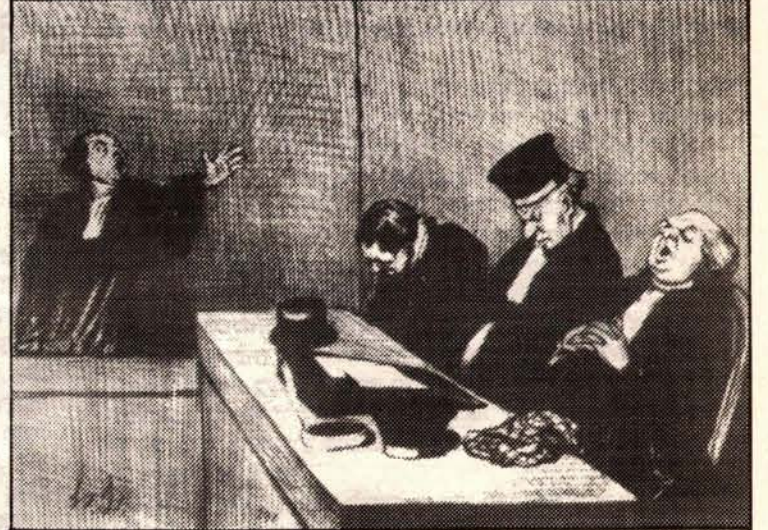
בתקופה שבין 1827 ו-1841
כותב ויקטור הוגו את הגירסה
הראשונה לעלובי החיים
ודומייה מצייר את השופט
במשפטו של ז'אן ול'אן:
השופט מרושן ומרווח בכסאו,
אומר לנאשם הנדחף קדימה
על-ידי השוטר: "היית רעב,
היית רעב, זו לא הצדקה
...אני רעב כמעט כל יום ובכל
זאת אינני הולך לגנוב"

ציור מס' 6

ציור מס' 5

ציור מס' 4

16 הביטוי PHYSIOLOGIE נטבע ע"י בריאן סוורין (BRILLANT - SAVARIN) ב-1826 ב"PHYSIOLOGIE DU GOUTS". ב-1826 כותב הוגו בבלזק (BALZAC) את ה"PHYSIOLOGIE DU MARRIAGE". מונח ה"פיסולוגיה" מציין, הן בספרות והן בציור, את הסגנון הריאליסטי שאפיין את התקופה בה שלטון הבורגנות התעצב, ומהווה אנטיתזה לרומנטיסטים. השאלה של מונח מן המדע היתה נוחה שכן היא אפשרה ליוצר לעשות הכללה קבילה מתכונות ומקומי אופי שניצפו בפועל במספר קטן של יחידים. ראה, קיין, הערה 7 לעיל, 19-7.

17 דומייה הושווה, בספרות, למולייר, לבלזק ולהוגו. כך, למשל, אומר בבלזק על הנוטריון:

"If the notary does not have the impassive and gently rounded face familiar to you, if he fails to offer society the huge guarantee of his own mediocrity, if he is not the well-gearred cog in the legal machine which he ought to be, if his heart harbors the slightest elements of anything artistic, capricious or lovable, he is finished. Sooner or Later he takes the wrong turning, goes bankrupt and before very long is lying in grave. He leaves behind the regret of a few friends, his clients' money and freedom for his wife".

את ההתרשמות הזו, דומייה מצייר. יחד עם זאת, שני האמנים לא שיתפו פעולה. כנראה משום שבלזק, למרות הודאתו בכך שקיימות דמויות מופקדות בין אנשי המשפט, הצביע על כך שיש גם אחרות, בעלות יושר ומחויבות מקצועית (כגון הנוטריון בחוזה נישואין; עוה"ד באבא גוריו) ונטה להתייחס למשפט עצמו ביותר כבוד ובפחות ספקנות צינית מזו המאפיינת את דומייה. ראה קיין, הערה 7 לעיל, 12.

18 ישעיהו ה. 7.

in the mind".

פרגוסון, שם, 221.

11 כבר טוקוויל, שעמד על חשיבות תפקיד המשפטן בכל צורת משטר, אמר כי הוא עשוי לשמש הן כסוכן שליטיו והן כסוכן לשימור הקיים. ראה הערה 9 לעיל, 66-264.

12 לואי פיליפ עולה לשלטון לאחר "מהפכת יולי": 3 ימים של מהומות רחוב מאחוריהן עמד טאליראן (TALLEYRAND) בין ה-27 ל-29 ביולי, 1830. ב-1 בדצמבר 1831 יוצא לאור היומן LE CHARIVARI. המו"ל הוא פיליפון (PHILIPON), האדם שצייר את לואי-פיליפ בדמות אגס (POIRE בצרפתית היא מילה בעלת משמעות כפולה: אגס וטיפש). וקריקטורה זו תלוה את לואי-פיליפ כל חייו ולדורות יבואו. LE CHARIVARI יצא לאור במשך כ-40 שנים, ודומייה היה תורם קבוע לעיתון זה כמעט לכל אורך התקופה.

13 ראה קיין, הערה 7 לעיל.

14 ב-28 ביולי 1835 נעשה נסיון התנקשות במלך, ובעקבותיה התהדק חוקי הצנזורה ביחס לביקורת על השלטון, אלה נאכפו בחריצות ואילצו את כותבי הסאטירה והקריקטוריסטים, ודומייה ביניהם, להחליף את הביקורת הפוליטית בביקורת חברתית. זו בעיקרה, היתה סאטירה על חיי הבורגנות.

15 הקומפוזיציה של כל סידרת המשפטנים שובת סביב הדמויות בצורה כה טבעית עד כדי כך שהסביבה, החלל והדקורום שבו מתרחשת הסצינה הוא כמעט זניח ומצטמצם בספסל, בשולחן, בסורגים או בקיר כאשר אלה מצוירים בקוים מעטים ומוצללים. הפנים, הגוף והתנועות, מאידך, מודגשים באור מלא ובעוצמה.